

Зыщ ди блэклари, зыуэ щрет ди къэклуэнури!

КъБР-м и Ізтащхэмрэ Правительствэмрэ я пресс-Іуэхушцлпэм къызэритамкІэ

ПсэукІэр зэрэфІакІуэмрэ зыужьыныгъэмрэ къыхэщу

УФ-м и Президент Путин Владимиррэ КъБР-м и Ізтащхэ КІуэкІуэ Казбекрэ дыгъуасэ лэжыгъэ ІуэхукІэ Кремльщызэхуэзаш. Ди республикэм и унафэщІым Президентым жриаш Къэбэрдей-Балъкъэрэм и социально-экономикэ зыужьыныгъэр зыхуэдэр, лъэпкэ проектхэр гъэзэщІа зэрыщхуэр.

ЩЫНАЛЪЭМ и макроэкономика зыужьыныгъэр ипэкІэ мэкІуатэ. Валовэ щыналъэ продукт нэгъабэ сом мелард 291-рэ и уасэ къэдлэжыаш, ар 2022 гъэм еплътмэ, проценти 105,4-рэ мэкху. Мы гъэм ВРП-м къыщІэкІыр сом мелард 320-м нэсын хуагъэфаш. Республикэм и бюджет зэхэлъым къита хэхуэр 2023 гъэм сом мелард 70 ирикхуаш, ар ІтукІэ нэхъыбэщ 2018 гъэм елътмэу. Щыналъэм езым и хэхуэр сом мелард 12-у шытамэ, иджы 18 хуаш, бюджет зэхэлъыр сом мелард 24-м шІегъу. А псом я фыгъэкІэ псэукІэр егъэфІекІуэным ехъэлІа Іуэхугъуэ куэд щызэфІагъэкІ хэгъгум, абы хохъ иужьрей илътэсшым бюджет ІонатІэм щылажъэхэм я улахуэр зэрыхагъахуэр. Мы илътэсшым шыщхъулым и 1-м щегъэжъауэ иджыри хагъхуэну я мурадш.

КъБР-м и мылкъу нэхъыбэщ нэгъабэ инвестицу къыхалъхыаш сом мелард 68-рэ, ар 2022 гъэм еплътмэ, проценти 8,5-кІэ нэхъыбэщ. Мылкъу зыгъэдлэхэм я ахъшэр нэхъыбэу зыхалъхэр туризм, мэкхумэщ, промышленность, ухуэныгъэ ІонатІэхэрэц.

УФ-м и Президентым гулътэ нэхъ зыухушлар Кавказ Ішхэрэ Федеральнэ щыналъэм зэрывагъэужьыну программэ хэт инвестицз проект нэхъ инхэрц. КъулыкхушІэхэр телсэлъыхыаш «Іуащхэ-махуэ» зыгъэспэжлпэм, ІТ-паркым, Тырындэу горнообогатительнэ комбинатым, КИФШ-Ім щынэхъ ин дыдэ хуабэц зэхэтхым, Налшык хъэблэ инитІ зэрыщхуэу.

Нэгъабэ ди республикэм зыгъэспэ-хуакІуэ къэкІуаш цыху мелуан 1,5-рэ, ар процент 26,3-кІэ нэхъыбэщ 2022 гъэм елътмэу. Иужьрей илътэсшым щыналъэм зыпллъыхакІуэ къаІуэхэм я бжыгъэр хуэди 2,7-кІэ хэхуаш. 2030 гъэм ирихьэлІу, туристхэм я бжыгъэр мелуан 2,5-рэ хуэну хуагъэфаш. Іуащхэ-махуэ лъапэ зи мылкъу хэзлъыхэхэм сом мелард 39-рэ и уасэ ухуэныгъэ ящІыну я мурадш.

ІТ-парк утыкуитым къыщызэрагъэпэ-щІыну яубэжыаш - Бэрбэчым и цІэр зезыхъ Къэбэрдей-Балъкъэр къэрал университетимрэ КІуэкІуэм и цІэр зезыхъ Къэбэрдей-Балъкъэр къэрал мэкхумэщ университетым и гунагъуу ящІ унэ зэтхымрэ. Инноваци Іуэхушцлпэхэр къызэ-Іуахынуш, абыхэм цыху 450-рэ щылэжъэнуш.

Экономика и зыужьыныгъэм лъабжэ хуэхуэ ІонатІэхэм ящІщ зыщ ухуэныгъэр. 2024 гъэм и щышылэм Къэбэрдей-

Балъкъэрым хабжаш Урысейм ухуэныгъэ нэхъыбэ дыдэ щекІуэкІ и щыналъэхэм ящІу пІшым. А унэтхыныгъэм псэукІэр ирегъэфІакІуэ, лъабылэ ІонатІэхэр къет, республикэ бюджетым халъхэс налогыр нэхъыбэ ещІ.

Лъэпкэ проектхэм я фыгъэкІэ медицина Іуэхушцлпэхэм я мылкъу-техника лъабжэр зэлэщ ящІ. Медицина Іуэхушцлпэу 4 яухуаш, Ітүр зэрагъэпэщыжаш, амбулаторуэ 8 ящІын ирагъэжаш. Поликлиникэ къудамэу 21-рэ зыухей хуагъэзэжаш, иджыри 18-м лэжыкыгъэр цоркІуэкІ. Узыншагъэр хуэмэн ІонатІэм къыс-агъэсэбэпыну Іэмэпсымэу 217-рэ къа-щхуаш, машинэ 60 къаІэрхыаш.

КъБР-м и Ізтащхэм Президентым фыщІэ хуицлаш Республикэ сабий кли-ника сымаджэщыр зыухей хуагъэзэ-жыным текІуэдэну мылкъур республикэм къызэрхуаутІыпшам щхэкІэ. Иджыри сымаджэц 26-рэ зэрагъэпэщыжыну, амбулаторэ 19, ФАП-у 3, стационар 4 ящІы-ну я мурадш.

КІуэкІуэ Казбек Путиным фыщІэ пса-лъэкІэ зыухыгъэзаш медицинэм и лэжъа-кІуэхэм ядэлэпыкхуэну жэрдэм къызэры-хилъхэм щхэкІэ. Ди республикэм щыщ ІэщІагъэл 5384-м федеральнэ бюджетым къыхэкІыу я улахуэм худы-щІагъуаш, республикэ мылкъум щыщ яІэрехъэ цыху 1500-м. Ар сэбэп хуэнуш районхэм щримыкху дохутхэр гъэ-кІуэнымкІэ.

Егъэджыныгъэ ІонатІэм и гугъу щы-щІым КІуэкІуэм жиаш илътэс 5-м къри-убыдэу республикэм школ 15 зэрыщху-хуар, иджыри 10 зэрэщІыр. ЕджапІэ унэу 65-рэ зыухей хуагъэзэжаш, дызыухакІуэ илътэс 3-м иджыри еджапІэ 57-рэ зра-гъэпэщыжынуш. Республикэм и Унафэ-щІым Президентым фыщІэ ІахуишІа-хэм ящІщ класс унафэщІхэм я ула-хуэм зэрыдащІыгуары, ди хэгъэгум щы-щІу цыху 4052-м къаІэрехъэ апхуэдэ ахъшэ.

Гулътэ нэхъыбэ зыухащІхэм ящІщ дэ Іуэху хэхам хэтхэмрэ абыхэм я уна-гъуэхэмрэ защІэгъэкхуэныр. Абы папІэ Президентым къыгъэлъэгъуэ лъэныкхуэ псоми жыджэру иужь итщ щыналъэр. ЩІалэхэмрэ абыхэм я унагъуэхэмрэ зы-хуей дэлэпыкхуэныгъэр ягуэат «Хэхум и хуэмакІуэхэр» фондмкІэ.

КъулыкхушІэхэр телсэлъыхыаш сабий зеиншэхэм псэупІэ етыным, псэупІэ-ком-мунальнэ ІонатІэр егъэфІекІуэным. А псомкІэ сэбэп мэхуэ лъэпкэ проектхэр, Урысей Федерациэм и Праителствэмрэ министрствэхэмрэ.

КъБР-м и Ізтащхэм УФ-м и Президент Путин Владимир фыщІэ хуицлаш респу-бликэм и социально-экономика зыужьыны-гъэр къызэгъэпэщынымкІэ дэлэпыкхуэгу зэрыхуэм, жэрдэм щхъэхэр къызэры-хилъхэм папІэ. «Ди Пашэм пщэрэлъ къытщІищІ псори гъэзэщІа хуэнуш Къэ-бэрдей-Балъкъэр Республикэм и щыхуэр ди дэлэпыкхуэгуу», - жиаш КІуэкІуэ Каз-бек.

Лъэпкэ газетхэм я къыдэкІыгуэ зэхэт

Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэм и Ізтащхэ КІуэкІуэ Казбек Кавказ зауэм хэкІуэда адыгэхэм я фэеплъ махуэм ирихьэлІу цыыхуэхэм ЗЭРЫЗАХУИГЪАЗЭР

Си лъахэгъу лъапІэхэ!

Илътэс 160-рэ ипэкІэ нобэ хуэдэ махуэм иу-хуауэ шытащ Кавказ зауэр. А лъахъэнэм утыкум ита къэрал лъэщхэм я зэхуакху дэлъа геополити-кэ зэлэщІыныгъэм къриклъа зауэм адыгэ лъэпкым хэщІыныгъэ инхэр къыхуишхыаш.

Ди щхэр яхудогъэщхэ а гушІэгъушхэ лъы-гъажэщхуэм зи гъащІэр къызэпІудэхэм я фэе-плъым. А гум шыщІэ бэлъхыкхэр ядыдогушэ а зауэм и зэралкІэ зи аджэ щыналъэр къай-хьэлъэкІыу зыбгынэн хуей хуахэм. АтІэм, гугъехэр гуауэ куэдэ зышэча адыгэ лъэпкыр

къызэфІацхыкым. Ар я фыгъэщ лъэпкым хэлъа псэбыдагым, лыгъэм, зэлэзэрытыны-гъэм, жыжыапІуэ зэрыщІытм. Апхуэдиз бэлъ-хыкым къела лъэпкым лъэкІаш и анэдэлъху-бэр, щанхабэр, тхыдэр, аджэ Хэхур ихъумэну. А псори къыдгугулуэ икІи дахуэрэзыщ а фы-гъуэхэр къэкІуэну шІэблэхэм я джэ къазыхъса, дэлэ ита ди нэхъыжыфІхэм.

Нобэ адыгэхэм сакхуэ яхуэмэ а щІэин лъа-пІэр. Лъэпкыбэу зэхэт Урысей Федерациэм и зы унагуэу шыт, адыгэхэр ехуэлІыныгъэкІэ хуо-лажэ я къэкІуэну егъэфІекІуэным, ди къэра-

лышхуэм и шынагуэаншагъэр, щхъхуитыны-гъэр, лъэщагъыр нэхъри гъэбэдынэм.

Си фІэщ махуэ: Хэхур зэкхуэтынымрэ абы хуэпэжынымрэ елха, лъэщІыгуэкІэрэ къыд-деклъэкІ хабзэхэм дытету, дэ къызэднэхкыфы-нуш лъахъэнэм къытпІэгъэтыл гугъехьэмрэ лъэпощхъэпхэмрэ, фыгуэ тлагуэ Къэбэрдей-Балъкъэрмрэ Урысей Федерацимрэ я еху-лэныгъэр, зыуэщІыныгъэр ди лъапІэу.

Узыншагъэ быдэ, фыгуэу куэд фІэну, фы псори къывэкхуэлІэну си гуапэщ Къэбэр-дей-Балъкъэрмрэ и цыху псоми.

Апхуэдэ гузэвэгъуэ Тхьэм зэи афІэкІа димыгъэлъагъу!

ПщІэ зыхуэсщІ ди лъэпкыгъу лъапІэхэ!

Илътэс къэс накхыгъэм и 21-м ду-нейм адыгэ тетым Кавказ зауэм хэкІуэдагъэр ягу къагъэкІыж. Хуи-тыныгъэмрэ Хэхуррэ щхэкІэ зи псэр зытагъэм, ИстамбылакІуэ гъу-гум трагъуэу КІуэдыпІэ ираша-хэм, кІэ зымылъэ бэлъхыкхэр зытэпсы-ха ди нэхъыжхэм дахуошхыгуэ, яшча гузэвэгъуэхэр шІэрыщІуэ ди нэгъу къыщІыдогъуэжэ. Илътэс-цэм щІыгъуэкІэ еклъэкІа зауэжым и иужьрей толышэр зэрырагъэкІрэ илътэс 160-рэ ирикхуаш, ауэ абы лъэпкым кърида фэбжыр иджыри къызэдэсшым хэгъуэжэ-кым, къыхуишхэ гулэгъуэ бжы-гъэншхэр цыыхуэм я щІэжым хэкІуэдыкІыжа-кым.

Адыгэхэм я джэкІэ лъапсэрыхуэ къыщІэкІа зауэм дыщегулысэкІэ, уни жьэгъу къагъанэу шІапІэ ихъ-жа цыху миншхэр дигу къыд-римыдзэинкІэ, зеиншу къэна са-бий хейхэм дигу ящІымызынкІэ, зэуапІэм икІуэда шІалэхэм даху-мылпэкІынкІэ Іэмал ілэкым. Ихуэрэгъуэ кІэ нэпст, гуауэт, гулэгъуэ... КІыхуэ икІи гушІэгъушхуэ цыху мамырхэм къращІыла зауэм и кІэр нэхъыкІэжт - пщІым шыщ

бгъум и псэр щІимытамэ, Хэхур ибгынэн хуей хуауэ. Лъэпкэ-КІуэдыр адыгэхэм къахуэзыкхэ а за-уэр 1864 гъэм накхыгъэм и 21-м уылым, тхыдэм хилъэсжэ къаху-къащІэхэр пхузгъэзэхуэркым, щхьэм къыпхуигъэІасэркым.

Кавказ зауэм теухуэу куэд ят-хаш, нэхъыбэжи жалаш, ауэ ар лъэпкэ щІэжым ноби хэтц. Ди аджэхэмрэ къэкІуэну шІэблэхэмрэ я пашхэ щыдІэ хьэкІхэм ящІыш а фэеплър тхуэмэныр, и пэжыр абыхэм джэ нэхъыжыныр, апхуэдэ нэщІэбжэ къэмыхъун папІэ лъэкІыр тІцэныр.

Нобэ адыгэхэр лъэпкыбэ Уры-сейм ящІуш я аджэ лъахэм щоп-сэу, зыхэтхэм къахуэу, я лъэпкы-шхэр яхуэмэу, пщІэ зыхурагъэщІу. Я бэрэ хабэрэ зэрэхуэмэжы-ным хушІэкхуэ ди лъэпкыгъуэр къэрал 50-м шІыгъу иш. Сыт хуэ-диз гугъуэх хэтми, къызыхэкІар зыщІагъэгъушхуэркым, зыпэрц ІонатІэм ехуэлІыныгъэхуэхэр ша-щІ, дуней псом адыгцІэр фы и лъэныкхуэкІэ шагъуэ.

БлэкІам дыщхуелпэкІыкым джэ лъэпкым и щхъэ къриклъа бэлъхылажэем и мызакхуэу, нэщІ-хыфІагъ зыхэлъ Іуэхугъуэхэри

хэтлэгъуэфын хуейщ: урыс-адыгэ зэхуытыкІэхэм я фыгъэкІэ ди лъахэм зэпымыуэу къыхъэ зэры-пхуакІуэхэм къазэрыІэщІихар, мы-ухык зауэхэм пэлэщІэ зэрэхуищІар зыщІыдгъэгъушхуэ хуэнухуэм.

БлэкІа Іуэхугъуэхэм дащІе-псэлъыхэкІэ, къыхыдогъэщ адыгэ тхыдэм къыщыхуэа гуауэщхъуэхэм хуэдэ адрей лъэпкыхэм я щхъэ къызэрыриклъар, нэпсэр гулэгъуэкІэ гъэщІа напІэуэкІхэр я дыгъуасэ махуэхэм зэрыхэтхэр. Ауэ нобэ псэхэм а псом дерс къыхэтхыныр ди пщэрылщ, ди шІэблэм я къэкІуэну дубыжыныр, зэгуры-Іуэмрэ зэхуытыкІэфІхэмрэ хэлъ фІагъыр захедгъэщІыкІыныр ди къалэнц. ЖыпІэнураци, а лъа-пІэныгъэхэр щхъэузыкхуэ зыхуэщІ хушн щхъэузыгъуэ щІэин хуейкым и щІэгъэкхуэну сыт хуэдэ гугъуэх-ми пэщІэтыныр дэтхэхэ зы цыхуи и къалэн лъагуэ къылъытэжын хуейш.

Аджэхэм я фэеплър тху-мэкІэрэ, дэ фыым, ныбжэгъуэгъэм, ди хэгъэгуми, къэралми, дунейми тет лъэпкыкым я зэхуакхуэ дэлъын хуей мамыргъэмрэ зэхуытыкІэ

тэмэмхэмрэ къызэрыІтэтыным дегулысыпхъэщ.

Дэ игъащІэкІэ тцыгъушцэныкым шалъуа лъахэм и щхъхуитыны-гъэм шІэбэнуэрэ зи щхэр зауэм хэкІуэда дэтхэхэри, тхуэмэнуш я фэеплър нэхур. Хьэкхуэ си фІэщ махуэ а фэеплър лІэужькІэрэ зэрызэлъа-хуэну. Дэ къытхуэнар а фэеплърм дыхуэрфэщынырц, ди ужькІэ къэ-кІуэнухэм я пашхэ шытхэ пщадэ-кІыжыр зыщІыдыгъэгъушхуэнырц.

ЗэрытщІащІ, еклъэкІ дэз операцэ хэхам ди шІалэхэр хэтц, ди аджэхэм я хабзэхэм тету, лыгъэ, хахуагъэ къыщІагъэлагуэу. Зыхэт псэзэпылхыблпэм шІэхуэу къыхъ-кІыжы узыншу я унагуэхэм къа-хьэкхуэны, ди пІэ итагъэм яхуэма аджэ лъахэм къэкІуэжу мамыр гъащІэм зратыжыну дохуэхуэ!

Лъэпкыу шІыфр ефІэкІуэну, зау-жыну, фыгуэу куэд щІыфІыгъэм къахуишхуэну си гуапэщ. Адыгэ лъэпкыми дигу къэдгъэкІыж гузэ-вэгъуэм хуэдэ Тхьэм зэи димы-гъэлъагу!

СЭХЪУРОКЪУЭ Хэхуиты, Дунейсо Адыгэ Хасэм и тхьэмадэ.

сэхъурукъуэ Хьэутий: ДызэпищIэу лъэмыж быдэхэр щыIэщ

КЪБР

Адыгэ къуажэхэм я тхыдэм къыхэщыж флэщыгъэцIэхэр

1991 гъэм накъыгъэм и 20-м къэу-нэхуаш Дунейпсо Адыгэ Хасэр. Илъэс 33-рэ дэжыгъэщ абы лъан-дэрэ. Хэзэхэсмыр хэкум исхэмрэ зэрыгъэгъуэтыжыным, лъэпкыр гъэгъуэтыжыным тхуауэ Хасэм лъэжыгъэгъуэ зэфигъэкIуэ къыгуэгурыкIуэ. Нобэ ди псалтэгуш Дунейпсо Адыгэ Хасэм и тхьэмдэ Сэхъурукъуэ Хьэутий.

- Хьэутий, утэгъэсплъэжьыныгъуэ ДАХ-м иужрейыгъуэ иргыгъэкIуэ лъэжыгъэгъуэ.

- Псом япэрауэ, Дунейпсо Адыгэ Хасэм хамэ къэралхэм щыпсэу ди лъэпкыгъэгъуэ хэкурысхэм ди щэн-хэбзэр, бзэр, тхьдэр къэлэтыжыным-кIэ, лъэпкыгъэр зэрылгъынымкIэ лъэжыгъэгъуэ зэфIэх. А псори нэхуапIэ хьунымкIэ къыддэлэныгъуэ къэрал, щыналтэ унафэщIэхэр. Къыхэзгъэ-щыныгъуэ Хасэм иргъэгъэгъуэ лъэжыгъэгъуэ пллэнейрэ президент грант къы-зэрихьар. Апхуэдэщ «Iуашхэмэхуэ джэ - XXI: зэгъуыгуэ, ныхъжэгъуэ, лъэпкыгъэ я зэдэлэжыныгъуэ» Iуэху Урысейм щэгъэгъэгъуэ проекты 100 нэхъыфI дызэхэм хэбжар. Горчаков А. М. и фондир ди щэгъэгъуэну ед-гъэкIуэклэщ иджыри зэIуциплI. НобэкIэ дызэлэжыгъэр «Лъэпкэ дило-матив: лъэпкыгъэр зэкъуэгъэгъуэ-нымыр хэкупсэу зэгъуэжынымыр» жыхуиIэраш. ИлъэсIтым тещыжыгуэ дзыукуэдэ я Iуэхум хэтынущ тхьдэм, щэнхэбзэм, ди нобэрей гъэщIэм дило-мативе шчыбид увыпIэм тхуауэ зэIуцIэхэр, нэгъуэщIэхэр. «Ныхъжэ-гуэгъэм и лъагъуэ» жыхуаIуэ Налшык и ХьэIлэхуэщыкIуэ жыг хадэм къы-щызэIуахари я Iуэхум щыщ.

Гу лъытаIэхэщ Адыгэ Iуарытхми. ИлъэсIым махуэ ар къызырхэпIэхэр, дуней псом адыгуэ щыпсэур къыхы-хьакIэщ икIи Адыгэбзэм и махуэм и фэеллэ зэрыхуауэ шэч хэлъкъым.

КъыщынымыщIауэ, ди лъэпкыгъэгъуэ хуабжы щыгуфIыкIащ хэзэс адыгъэхэм адыгэбзэмрэ урысыбзэмрэ егъэджынымкIэ къызэдгъэлэщIа дерсхэр. Ахэр интернетым илщы, дэтхэнэри ириллэну хуитт. Иджыри зы Iуэхугъуэ дгъэгъэгъуэ хуитт. «Адыгэ хэб-зэр лъэпкэ хэкупсэм и хуымалIэщ» жыхуиIэ.

- Адыгэр сытым джэ хэхуэу, хэ-купсэу, щыIэхэр и псэм ялэ иргыгъэ-къыгуэгурыкIуэ. Ди нобэрей щIалэгъуалэр дзэ Iуэху хэхэхэр щекIуэкI щIаплэхэм зэрыщыIэр абы и щыIэхэти.

- Пэжщ. Нобэрей щIалэгъуалэр, ди аджэ хэхуэхэм хуэдэу, хэку гу-напкыгъэхэр хуэмэн хуей щытхым, лIыгъэ ягъэлэгуэгуэ къыуащ, текIуэныгъэм я гур етауэ апхуэдэщ. Адыгэм зэи и щхьэр ирихьэхуэу, гу-

гъуехьымрэ шынагъуэмрэ пIкIуэтуэу зымы илъэгъуакыым. Урысейм щыщ ди щыналтэм хуитт дыщопсэу, ауэ щыIэхуэIэ, урысей хэбзэхэмрэ къэлэн-хэмрэ дэ-ри ди хэбзэщ, ди къэлэнцI. Си щхьэр лъагуэ солэт икIи сропагэ хэ-кум и хуымалIуэу ди лъэпкыым къы-хэжаныкIахэм папцIэ. ИкIи быдэу со-гугъэ анэгур хэзэгъэцI зэгурым-луэныгъэр икIэщIаплэхэ зэфIэхыу, ди щIалэхэр узыншэу къекIуэлэжыну.

- НобэкIэ сыт хуэдэ гугъуэхэ щыIэ хэхэс адыгъэхэм, хэхум къэзыгъэгъэ-жа ди лъэпкыгъэгъуэхэм ядлэжы-ным, я Iуэху дэгъэгъуэхэм тхуауэу?

- Хамэ къэрал щыпсэу ди лъэпкыгъэгъуэхэм дэрэ дызэпищIэу лъэмыж бы-дэхэр щыIэщ. Я Iуэху зытэтти, гуны-къуэгъуэу щыIэми дыщыгъуэзэщ сытым джэ. ЩIах-щIэхуэу Iуэхугъуэ зэхуэмдэхэмкIэ лIыкIуэ догъакIуэ, езыхэри къыдогъэблагъэ, щIалэгъуалэр Кавказ Ишхэрэ еджалIэ нэхъыщыгъэхэм щIэгъэгъуэхэмкIэ щIэгъэгъуэхэм дахуохуэ, сабийхэмрэ ныхъжыгъэгъуэхэмрэ гъэмахуэ зыгъэгъэ-сэхугъуэм ди санаторэхэм къыдо-гъакIуэ, адыгэбзэр зэрагъэгъэгъуэхэм дерсхэр къахуэздэгъэгъуэ. Пэжщ, щыIэщ гуныкыгуэгъуэ гуэрхэри, ды-зыхунымысэхэри... Псалтэм папцIэ, хамэцI къыщытхуэ ди лъэпкыгъэгъуэхэм хэбзэри бзэри яIэщIохуэ, зэ-рыадгъэр зэхамыщIахуэ махуэ. Абы-хэм хэхум къыгъэгъэгъуэхэм нэхъ Iуэхушхуэрэ нэхъ хьэлтэрэ щыIэжыым нобэкIэ, икIи ар, дызэрыхуейм хуэ-дэу, зыгъуэ пхуэзфIэхыныгъуэм. Аращи, къоуэ упцIэ: зэгур мы щыналтэм щыпсэу, хамэцI къыщытхуэ ди лъэпкыгъэгъуэхэм къагъэгъэгъуэхэмкIэ хэбзэ щхьэхуэ, нэхъ тынш яхуэ-гъуэуэвн хуэмейуэ плэрэ? А! упцIэр къэтIэту Дунейпсо Адыгэ Хасэм мы-зэпIэту УФ-м и Президент Путин Владимир джэ, Къэрал Думэми, Фе-

дерацэмкIэ Советми, Кавказ Иш-хэрэ республикэхэм я унафэщIэхэми дахуэтхэщ.

Абыхэм къагъэгъэгъуэ Iуэхур зэфIэхыным. Ахэр зымысэ щыIэхэ-псэукIэм, Урысейм и хэбзэхэм хэзэ-гъуэу уелIэлэн хуейщ, уадэлэныгъуэ-хэщ. Ауэ къыхэзгъэгъуэ хэхум кэ-зыгъэгъэгъуэ куэдэм я бзэри, хэбзэри, щэнхэбзэри фIыуэ зэриIэр. Абыхэм яхэтт занщIуэ бзэр къэзыпхуэатэ. Яхэтт гугъуэ ехьхэри. Апхуэдэхэр жы-лагуэ Iуэхуэхэм къыдошэлIэ, махуэ-шхуэхэм идогъэблагъэ, бзэр егъ-эджынымкIэ дерс зэхуэмдэхэр къа-хуэздэгъэгъуэ.

- 2024 гъэм Дунейпсо Адыгэ хасэр нэхъ зэлIэлэнур сыт, Хьэутий?

- Iуэхухэр кIэщIу къебжэкIмэ, мып-хуэдэщ: Кавказ зауэр зэрихуэрэ илъэ-си 160-рэ зэрырикъум тхуауэ дауэ-дапцэ зэмылIэужыгъуэхэр къы-зэдгъэлэжыну; ди еджалIэ нэхъыщыгъэхэм щIэс хэхэс адыгъэхэм адыгэбзэр зэрацIэр, хэбзэм, щэн-ным зэрыщыгъуэзэр къахуэзнымыкIэ едгъэкIуэIыну зэгуэ; «Дилъэпкыгъуэ 2024» гъэмахуэ лагеры, щIэ-ныгъэ зэлIэлэ зэмылIэужыгъуэхэр къы-зэдгъэлэжыну; КъыщынымыщIауэ, ди тхакIуэ, усаIуэ, узэ-щIаIуэхэм я махуэшхуэхэр, лъэпкэ махуэшхэр къыгъэгъэгъуэхэм гу-лъытэ хуэтIынуу ди мурадцI. 2024 гъэм Хасэм къыпщыт Iуэху-гъуэшхуэхэм адыщыцI ДАХ-м и XV Кон-грессыри Налшык къалэм зэры-щекIуэIыну. Абы ДАХ-м и Уставым дзыщыгъэгъуэхэм ди мурадцI. А псори Дунейпсо Адыгэ Ха-сэм интерне-тым щIэIэ напэIуэхуэхэм къыдо-лъхэри, дэтхэнэми щыгъуэзэ зы-щыщыфынуу.

Епсэлъар
ФЫРЭ Анфисэц.

Адэшхуэхэм я лъэужьыым иту

• Дызэкъуэту

Тхыдэ гуэгъуанэ кIыхъ кэзыкIуэ ди адыгэ лъэпкыым иргъэгъэгъуэ гугъуэ-хэ инхэр, къызырхэпIэхэ нэпсрэ лъыкIэ гъэнщIа лъэхээн хьэлэхэр. Атлэ-ми, адыгэр ноби къызыте-наш зи гур зымыгъэ-кIуэдэр ялэ ита нэхъы-жыгъэгъуэ яхуэфэщэн щIэлэ узыншэ кызэ-щIэуэ, дуней псом пIэ-рэ щыIэхэр, Iуэйджэр гулътэрэ щызылэ лъэпкэ уардуэ. Лыгъэрэ ха-хуагъэкIи адыгэ щIалэ-хэм, адрей бгырыс лъэпкэ-хэми хуэдэу, къапэхуэн куэд зэрыщымыIэри шэч къызытумыхьэжжэ. А псал-эхэм я шыхэт нэлүш илъэс ешанэ хуауэ ди къэралым гуэгъуэу шы-налтэм щригъэкIуэкI дзэ Iуэху хэхэм адыгэ щIалэхэр щэхымыгъауэу зэ-рыщызауэр. зыгъэтым фIыкIэ къахэщэр дзэпщ-хэм я фIыщIи щытхуэи къыхуагъэгъуэ.

ТЭРЧ щыналтэм хыхэ Курп Ипцэ (Ислэмей) щыпсэу Гуэжохуэжэ ДжебэрIилрэ Мадинэрэ (Бэ-лэтокъуэхэ япхуэщ) я унагъуэ дахэр щыIаплэм щы-цIэрылуэщ илэ хэбзэ екум-кIэ, къытаджэ щIэлэ узын-шэмкIэ, нэхъыщыгъэгъуэ, я нэхъыжыгъэгъуэ. Джебэ-рIил и адэшхуэ Шокудэ, лIыгъэрэ хахуагъэрэ хэлтэ хэтэщ. 1941 - 1945 гъэхэм екIуэкIа Хэку зауэшхуэм. Ар ящыщI Украинэр фашист-тыдэм къыIэщIэзыхуэ хуит зыщыIа, иужыкIэ Евро-пам и къэралхэми щхьэ-хуитыныгъэ къахуэзыхьа совет зауэлIэхэм. Щалтхуэ щыналтэрэ, къызыщыкIа и лъэпкэ уардэр фIыуэ зы-лагуэ Шокудэ хэлэ хьэ-лIэхэм я нэхъыбэр къыщ-тащ абы и къуэ ХьэмтIа-кьэ. Ари и щIалэгъуэ щы-гуэу Хэхум къалэн пэж хуищIащ, и гушIэм щыхуэмэ

хэхуэпэ лъагуныгъэр, гурышIэу щыIэм я нэхъыщыгъэхэм ящыщы, и къуэ ДжебэрIил тыгъэ хуищIу. Ар и лэщIагъэкIэ тхьдэгъэжжэ, егъэджакIуэщ, лъэпкэ Iуэхум дихьэх адыгэлI щыпкыгъэхэм ящыщI. Тамбовскэ обла-стым и еджалIэхэм ящыщI щыгъэгъэгъуэ, иужыкIэ Москва МэзымкIэ и къэрал университетри къыщы-зыхуэжэ Гуэжохуэуэр а-хуэдиуэ лъэпкэ тхьдэмрэ щэнхэбзэмрэ дахьэхэрти, Къэбкъуэ-м и тхьдэ факультэ-тыгъуэуэлэныгъэкIэ къы-хыжэщ, адыгэбзэмрэ лъэп-кыгъэ и тхьдэмрэ ятухуа щIэныгъэ-къахуэзыхьэ лэ-жыгъэгъуэ куэд илэщ.

Апхуэдэ нэхъыжыгъэгъуэ зыIэ, абыхэм я гъэцIэмрэ я дуней елпыгъэкIэмрэ зи гуа-зэ щIалэхэ СВО-р щаула илъэсым лъандэрэ зауэ IэнатIэм Iут Гуэжохуэуэ Хьэзэрт. ДжебэрIилрэ Ма-динэрэ я бын пажэм, щIалэ закъуэм игурэ и щхьэрэ зэтэлтэу зауэм дэIащ, къэ-ралыгъуэ къызырхэжжэ. Зи

ныбжыгъэр илъэс 23-рэ фIэ-кIа мыхуэа щIалэхэрэ куэ-дым хунысэхэщ. Курыт шолхыр ехуэлIэныгъэкIэ къыхуа нэужэ, бгъэдэлэ щIэныгъэм щыгъэгъэгъуэ Тэрч къалэм дэт техни-кумым. Абы иужыкIэ дзэм ирадджэри, Хэхум къуныкы хуищIащ, пIцIэрэ щытхуэрэ пылуэ. Дзэ къуныкым къыпэрыкIыжэ къудейуэ СВО-м ирадджэхэм яхуэту гуэгъуэуэ щыналтэм 2022 гъэм Iуауэ ар хуит къэ-щыщыным щIобэн.

Хьэмзэт зауэм щыдэIа махуэр куэдым гукъынэ ящыкIуауэу щытащ. Адыгэ джэгуэ зэхэзыубла щIалэхэм ар яхьыбат адыгэ ныпыр хуарзуу лъагуэ илгъыгуэ. Апхуэдэ теплъэгъуэм къы-зэхуэсэхэм я гур къызыри-гъэгъуэтыжат, зи бын езыгъэжыгъэхэми гуагуанэ теу-вэхэми я псэм нэхуэгъэ гуэр къыриллэхуэ, фIым щыгу-гъыу. «Псапэ къыхьащ нэжжэгуажэ гупым къы-хэзылхьа щIалэхэм», - къы-хужалэрэ псори ехуэхуэм ирагъэгъэгъуэ Хьэмзэти ар зыхэт гупри, мамырыгъэм и

фэгъуэ щхуэантIагъэр зи те-плэ адыгэ ныпри хуарзуу ящхьэщыту.

- Фи нэмыс нэхъ лъагэ ухьэ, хьыджэбзIымырэ зы щIалэ закъуэмрэ дилэщ унагъуэным, дэтхэнэр хэб-дзын - адэ-анэм бын псори я зэхуэдэщ. Атлэми зи за-къуэм нэхъ утэгъуэеиIауэ уытщ, - жэлэ ДжебэрIил. - Зауэ IэнатIэм Iуха нэужэ, щIалэхэм джэ къыIауэ си ныхъжэгъуэ щIалэ Шыбзы-хуэу Къэзбэч си гъусуэ, Къэбэрдей полкым хэтхэм ерыскыи зэмылIэужыгъуэ-гъуэхэмрэ щыгъынхэмрэ яхуэсшурэ. Япэу дыщы-кIуам зэхуэу гуащIэм дри-хьэлэуэ щытати, куэдэр си нэгум щIэтащ а гужьей-гуэр... Адыгэ щIалэхэм гуэхуэр зэракIуэIыщыр, лIыгъэрэ хахуагъэрэ зэ-рахэлъыр слэгъуэащ абы щыгъуэ. Си адэшхуэм и лъэужыым ириллэу хуэдэ, Хьэмзэти Украинэ къэрал-ыгъуэвн хуэмейуэ плэрэ? А! упцIэр къэтIэту Дунейпсо Адыгэ Хасэм ящыщ дэтхэнэри Алыхыым къыхуэмэ...

2023 гъэм Хьэмзэт уIэгъэ хуэри, сымаджэщым щIэ-лэащ. И узыншагъэр зэ-теувэжэ нэужэ, зауэ Iэна-тIэм Iууэжэуэ Осетин пол-кым и 3-нэ ебгъэрыкIуэ бригадэм хэтэ бийм пэ-щIэщ. Хьэзэрт гъусэ къы-хуэжыуащ и классэгъуу щыта, иджы зауэлI хахуэ дзэм къуныкыу щызыщIэ Урым Алим Аблян и къуэр. Лейтенант нэхъыжэ Уры-мыр зауэ зэфIэкI лъагэ зыб-гъэдэлэ адыгэ щIалэхэ. Офицер къымылэнджэжыр ротэм и командирщ, зам-политщ, ипэкIэ штабым и унафэщIу щытащ. Зи саби-игъуэр зэдзэхьа, школым щызэдэгъа адыгэ щIалэхэр зэш пэлытэу фронт-тым Iутт, зыр адрейм хуэ-сакъыу, зэдэлэныкыу, зэ-рыгъэгъуэ. Аращ адыгэм «зэш псори зы анэм кыль-хуркыым» шьажилэр.

Зауэм къыщыгъэгъуэа лIыгъэм папцIэ Гуэжохуэуэ Хьэзэрт къыхуагъэгъэгъуэ «Хахуагъэм папцIэ» ме-далым и етуанэ нагъышхэм. Апхуэдэ къэрал дамыгъэ лъаплэхэр къэратащ офицер хахуэ Урым Алими. Адыгэ щIалэхэм, зи Хэхуэ-анэм и хуымалIуэ, и къыщыгъэгъуэ-жакIуэ, лIыгъэрэ хахуа-гъэрэ зыхэтлэ дэ зауэлIэхэм, дохуэгъуэу къэралым пIэ-рэхэт къащIащIа къалэн гу-гуэр екIуэ, пэжэ зэфIахуэ узыншэу, Iапсэлэспоуэ я адыгэ лъахэм я лъэр щыт-рагъэгъуэжыну, я унагъуэ-жыну. Зи бын я IэнатIэ гу-гуэм нобэ Iутхэми ялэуэжы-ну, я щIэлблэм ялрэ я фIыгъуэрэ ялгъагуэ куэдрэ якIэлэпылIынуу ди гуагъэщ.

ЖЫЛАСЭ Маритэ.
Суртэж: (сэмIэгуыкIэ къыщыщIэIауэ) Гуэжохуэуэ Хьэзэртэ Урым Алимрэ. Гуэжохуэуэ ДжебэрIилрэ (адыгэ фащэ зыщыгъэгъуэ) Шыбзыгъуэ Къэзбэчэ зауэлIэхэм я джэ лъагунылгъагуэ щыIуэ.

1864 - 2024

Кавказ зауэр зэрихуэрэ илъэси 160-рэ зэрыри-къум ехьэлэуэ КЪБР-м ЩэнхэбзэмкIэ и минис-терствэм, Дунейпсо Адыгэ Хасэм, респуб-ликэм и жылагуэу зэгъуэ-хэныгъэгъуэхэм, район, къа-лэ щыIаплэ администра-цэхэм зэгъуэсуу къызы-рагъэлэщ Iуэхугъуэхэр республикэм и щыналтэ псоми щокIуэкI.

Нобэ, накъыгъэм и 21-м

Налшык къалэ «Псэ жыг» фэеллтым джэ сы-хьэт 11:30-м пэклэ щекIуэ-кIынуу, удэ гъэгъэхэр щэ-гъэтIылынуу.

Мэлбэхуэ Тимборэ и цIэр зезыхэ Лъэпкэ библиотекэм (Налшык къалэ) цIыхуэхэм ялэIэщIуэ (дис-танционнэу) видео дерс иригъэкIуэIынуу, Кавказ зауэр художественнэ ли-тературэм къызырхэщы-жым тхуауэу. IуэхушIа-плэм нобэ къыщыгъэгъуэ-нуу «Адыгэхэм я зы фэ-еллэ махуэр» зыфIащ гъэлэгуэныгъэри (на-къыгъэм и 30 пIцIондэ ар зэхэтынуу). Къыщынымы-щIауэ, Лъэпкэ библио-текэм накъыгъэм и 15-м къыщыщIэIауэу щокIуэкI «БлэкIа илъэсхэр тхьымы-гъупшэу» выставкэри (на-къыгъэм и 25-м зэ-хуащыжынуу).

КЪБР-м и Лъэпкэ му-зейм нобэ къыщыгъэгъуэ сур-этхэмрэ дэфтэрхэмрэ зи лъабжэ гъэлэгуэныгъэ (IуэхушIаплэм и гъэтIы-лъыгъэгъуэхэм щыщ). Выстав-кэр мэкъуауэгъуэм и 15-м пIцIондэ екIуэIынуу.

Кэжэ ЩэнхэбзэмкIэ и узэм нобэ сыхьэт 14-м щIэ-дзэу, «ШIы IэмыщIэ» ли-тературэ-макъамэ пшыкыр щекIуэIынуу.

Налшык къалэм и библиотекэхэр къызырхэщы-жым IуэхушIаплэ нэхъыщыгъэм Iуэхугъуэу зэ-хуэмдэ куэд къызы-регъэгъуэ - «Ди тхьдэм и махуэ хэхэ» тхьыл гъэлэ-гуэныгъэри. «БлэкIам теу-хуа хьыбархэр» сыхьэтыр, «Адыгэхэр: тхьдэмрэ щэн-хэбзэмрэ», «Фэеллэ ма-хуэ» выставкэхэр, «Псэ жыг» фэеллтым джэ зы-щэгъэлэпхыныгъэри. Тхь-дэр художественнэ тхьыгъэ-хэм къызырхэщыжым щытэпсэлтыхэ зэхуэсыр.

Апхуэдэуи республикэм и район, къуажэ псоми нобэ Адыгэхэм я фэеллэ махуэм тхуауэ сурэт, тхьыл гъэлэгуэныгъэ куэд, тхьдэмкIэ дерсхэр, нэ-гуэцI Iуэхугъуэхэри щокIуэкI.

БАГЪЭТЫР Луизэ.

Кавказ зауэжым къыхуэжэу, щыIа-щIаплэхэм Iэхуэу кэзыкIуэхэ адыгэ жылагуэуэхэм я тхьдэм къыхошэщIэ зды-щыпсэуа щыIаплэхэм я фIэщыгъэгъуэ куэд. Мыр мыхъэнэхуэу зылэ Iуэхугъуэу, сыту жIылIэм фIэщыгъэгъуэжыгъэм я нэхъыбэр ялэщIахуауэ къагъэгъэгъуэжыгъэм, ины-кыуэхэри хамэбзэ зэхуэжыгъуэ хэбзэхэм ирагъэгъэгъуэу апхуэдизу яхуэужащ, я къекъаплэхэр адыгэ псалтэхэм зэрыхуэ-кIуэжыгъуэ нэгъэсауэ къыпхуэжыгъуэжыгъуэ.

АБЫХЭМ ящыщI Тебэрды, Псыжэ, Ин-жыджэ ЦыкIуэ, Инжыджышхуэ, Уарп, Щхьэ-гуащэ, Лабэ псыхуэжым хьэжрэт жылэхэр здыщытэсэхэ щыIаплэхэм, Iуащхьэхэм, псы-цIыкIуэхэм я цIэр.

Мы тхьыгъэмкIэ фи пашхьэ идолтхэ адыгэ къуажэхэм я тхьдэ лъагуэжым дыщ-рикIуэм, адыгэ фIэщыгъэгъуэжыгъуэ мы псы-хуэжым дзынлэщIахуэхэр. Инжыджэ ЦыкIуэ псыхуэ, Базырджэнахэ я псынэжэ - Ботэдей къуажэхэмкIэ Инжыджэ ЦыкIуэм къыхэлэаду къэгъэлэгуэащ.

Бэтэгъэжэ - Зейкыуэ и адрьщI Iуфэм къыщытэ щыIаплэу итщ. Ар дидэр Ин-жыджышхуэ и Iэгъуэблагъэми къыхошэщ.

Зэлэн щыгу - Али-Бэрдыкыуэ и къуэхэ-плэмкIэ къыщытэ Iынгъушхуэхэм ишхьэжкIэ илэ лъагаплэм и цIэу къыхош. «Наш аул Али Бердуковскый (Ханандуковскый)» тхьылым, къуажэм и тхьдэм лъэIэс иджырей тхьыгъэм къыхэщыжы и лъэужэ дгъуэтакыым. Арами, XX лыщыIыгуэм и етуанэ Iыхьэм, щыIаплэ фIэщыгъэгъуэжыгъуэ къызырхэжы, мы лъэны-кыуэмкIэ кэжIуэ КIуэжыгъуэ Жэмэлдин и лэ-жыгъэми къыщыгъэгъуэащ. КIуэжыгъуэ ар къекъэжылауэ итыр Али-Бэрдыкыуэ къуа-жэджэ Маху Мусэц. Мы фIэщыгъэгъуэIэм мыкъанэ илэ Iлэщ. Япэрауэ, ар къызытэкар адыгэ псалтэхэ - зэлэн, къызырхэжы - «договорыныс, притий к согласию». Зэлэн щыгъуэм и цIэм къыбжэкIэ ар хэгъуэгуэм пэ-сэм щыпсэуа адыгэхэм я зэгурлуэныгъэ щыIаплэу зэрыщытэр. Ар зи цIэ лъагаплэм и лъэныкыуэIытIыкIи къыщытэ псыхуэжым, псы ежэхэми я цIэр абы къызырхэжы псэ-хэлъыым. Зэвгъапцэ: «Зэлэн щыгу» - «Зеленуку».

КъабылIыкыуэ - Инжыджэ ЦыкIуэм и ижы-рагъуэмкIэ къыхэлэадуу къыхош. «Къуа-занэхьэ» - Инжыджэ ЦыкIуэ и ижырабгъуэ-кIэ ирехуэ щыIэ къыпIащIэхуэ фIэщы-гъэгъуэ. Адыгэхэр адыщыпсэу щыIуэхэм куэдэу къыщыгъэгъуэ. НэгъуащIу йоджэ «Iуащхьэ бын» цIэмкIэ. Псыхуэм - Къуэ-гуейлуэ, зэлэзэртытэу къекъэ зи хэбзэ, Ма-рыкIуэ псым къыхэлэаду нобэ «Аксаут» - кIэ эрджэ псыраш. ХьэщIамахуэ Iуащхьэ - Ин-жыджэ ЦыкIуэ и ишхьэмкIэ илэу къыхош. Ин-жыджышхуэ псыхуэу Дыгъуэжыбэ - Беслъэ-нэ ишхьэмкIэ къыщытэ щыIаплэу къыхош. Лъахуэуищ - ПсэуэIэ Дэхэ къуажэм и ишхьэрэ къыхэлэIэ лъэныкыуэмкIэ къыщыгъэгъуэуэ щыIаплэ. Инжыджэ ЦыкIуэ псыхуэжым джэ къы-хьэуэищ. «Псэ» лъахуэуищ Iуащхьэщ, фIэщы-гъэгъуэу. Шатлауэ - ПсэуэIэ-Дэхэ ишхьэрэ-кыуэIыплэ лъэныкыуэмкIэ, Инжыджэ ЦыкIуэ псыхуэжым ижырабгъуэм къылулэ щыIаплэхэм зэрэхэ фIэщыгъэгъуэуэу къыхош. ШыгушI (Шыгуэ) - Инжыджышхуэрэ Лабэшхуэрэ я къекъаплэхэм щыIэ щыIаплэхэм я цIэщ. Шыбланэхуэ - иджырей Кхуэуи къуажэм и цIагъэкIэ Инжыджышхуэу къыхэлэаду. Псыжэ, Тебэр-ды псыхуэжыгъуэ Дэгъуэт - Псыжэ къыхэлэаду псыхуэу къыгъэгъэгъуэуэу. Дыгуагуэуэ - Хьумэрэ ипцэкIэ Псыжэ къыхэлэаду псы. Жыгуэуэ (Джегонас) - Псыжэ ижыраб-гъуэмкIэ къыхэлэаду псымрэ бгыжэмрэ я цIэщ. Жыгуэуэ (Джегута) - Псыжэ ижыраб-гъуэмкIэ къыхэлэаду псымрэ бгыжэмрэ я цIэщ.

Жыгъейшхуэ - Хьумэрэ къуажэм и Iэгъуэблагъэм къыщыгъуэ. Жыгъуэуэ лъабжэ - Хьумэрэ ипцэкIэ уридэкIуеймэ узыхуэзэ

бгыжэмрэ абы и цIагъымырэ зэрэхэ цIэуэ къыхошэщ. Индыш - Псыжэ и ижырабгъуэ-кIэ къыхэлэаду псыуэ къыхошэщ. Куэ-быщ псы IуэцIэ - иджырей Къуымыщ къуа-жэм ишхьэмкIэ (Псыжыным псыжы-жыгъуэ зытэIэ щыIаплэм хуэзэу). Куэбыщ псы IуэцIэ жIэлэмэ - «вода, замкнутая в огра-ниченном пространстве ущелья» кыкIуэ араш. Хьэжрэт гуэгъуэ - Гумылс къы-щыгъуэ, иджырей УккенкIэ къыхэлэаду-хуэ, Карачаевск къалэм ипцэкIэ, иджырей Каменномостом джэ зэпрыхьIаплэ илэм хуэзышхуэ гуэгъуэ. ХьэщIауэI - Тебэрды и сэм-мэгурабгъуэмкIэ къыщытэ нэпкэ, къыр. Хьы-цэкъуэ - Тебэрды псыхуэу. Шокуэ - Псыжэ и сэм-мэгурабгъуэмкIэ къыхэлэаду псы цыкIуэ. Шыгуэрэ, Шыгуэрэ цыкIуэ - Хьумэрэ ип-цэмкIэ. Псыжэ ижырабгъуэмкIэ къыхэ-лэаду псы цыкIуэу. Уарп псыхуэу Дэдэн-жыишхуэ, ДэдэнжыищыкIуэ - Уарп кы-хэлэаду псыщIуэ. Хьан Джэрий и тхьы-лым къыхош. Диджэжэ - Отраднэ джэ Уарп и сэм-мэгурабгъуэмкIэ къыхэлэаду псыщ. (Адыгэ псалтэ. Диджэжэ - «переливаясь цветом».)

ЖылэтIм

Истамбыл и «Бешикташ» - р къызэзыгъэпэща убых щіалэ

Вагъуэ ужьыхыжым и нэху

Тыркум и Истамбыл кълэм и «Бешикташ» спорт клубыр къызэзыгъэпэща убых щіалэ ШАПЛЫ Уэсмэн (мыдөжым адыгэ тхыкълэм, жьылкълэм къыдө-гъэласэ щіалэм и цлэ-унцлэр, цыуагъэ хэлъны-кн зыхуэлъа шьлэкъым) и гъащлэмр и дунеймр гъэцлэгъуну екълэкъащ.

ШАПЛЫ Уэсмэн тенджыз Фыцлэм и луфэм йусэ убых къуажэ цыкълым кышталъ-хуащ 1844 гъэм. Абы и адшхуэр зауылт, дзэшэшт, лы хахуэт, Урысейм и пащты-хьыдзэм ерууэ япэцлэтакъм яхътащ. И адэ Хьэсэн 1860 гъэм, зэрыгъуагъуахэм езауу, хъкълуащ. Уэсмэн и ныбжьыр илэс 13 флэка хьуртэкъым пыш Бэрэджэ Хьэжы и шуудзэм хэтү ялэу зауэм шыгъуащ. И ныбжь емылъытэу щіалэр шьлэпэлъагът, сэххуащ. Икълуэпэлъагъуэ илэсбэрт, нэ-шанэ еунымыкн Ізэст.

1864 гъэм иуха лъапсэрэ зауэм гуауэштэу къахуиуащ адыгэ лъапкълым, убыхьхэр яхътү: куэдым шалъхуа шы-плэхэр залымыгъэклэ ябгы-нэн хуей хуащ. А илэсхэм, япэщыкълэ, Уэсмэн Дагыс-таным Ілпхуащ, иужькълэ

Тыркум кълуащ, и ныбжьыр илэс 20-м иту. Метритлым нэблагъэ зи лъагагъ щіалэ зэкълуым гу кылъымытэу къэнакъым Абдул-Азиз, иужькълэ Тыркум и сулытлан хуаьм. Истамбыл шрагъэкълуэи шыгъахъэм шьтэкълуэрт, нэщанэ еунымы-кн зэхьэзэхуахэм пашэны-гъэр щіалыныу кышцыхьырт Уэсмэн. Арати, Шэрджэс гвардейскэ полкым сержант нэхьыжу ар хигъэхащ. Ауэ абы и зэфлэклар, зауэм ар зэрыхуэцлэр зылыагъу Аб-дул-Азизым убых щіалэр нэхъ гъуагъуахъ зыхуиуащ. 1866 гъэм ШАПЛЫр лелге-нант яцлащ, зы илэс дэклри кэлитан хуащ. Абы кы-дэкллуэ, сулытаным и пол-кым и хелцлэу ягъуащ, 1867 гъэм, и ныбжьыр илэс 23-рэ хуауэ, Уэсмэн адыгэ-пашащ. Хьэлшэшт, и цлэу, шьгъэгъуэс кыхуахъуащ икн абы зы щіалэ дигъуащ. Абдул-Азиз сулытан хуа-нужь, илэсхит нэхъ дэмы-кълуэ, ШАПЛЫ Уэсмэн Таш-кышла зауэ управленэм и нафэщыгъэ и къуэдзэу ягъуащ, 1877 - 1878 гъэхэм ШАПЛЫм и къарури, и зэфлэклар нэсу кышцлгъэ-лэгъуащ. Урыс - Тырку зауэм, тлэу улэгъэ абы цы-

хуащ икн, зауэм икълэхэм, и ныбжьыр илэс 34-м иту, дзэ зауэ бригадэм и генерал дамыгъэр кыхуагъэцлэащ. 1887 гъэм кълуыкы нэхъ лъагъж къратат ШАПЛЫм: Тыркум Аравие хытлыгуну-кълуэм шцлэ дзэм и нафэ-щлэу ягъуащ, генерал-майор цлэри кыхуагъэцлэ-ащ. Абы щцлэу убых щіал-лэм Іуафлэгъуэ кыхуахъуащ ШАМИЛ Имамым и къуэ Гъа-зи-Мухьэмэд икн куэд дэмы-кълуэ, 1888 гъэм, абы илпхуэ Нафисэт шьгъэгъуахъ кы-шащ. Абыхэм бгынышцлэ зэда-гъуащ, «Бешикташ» фут-бол командар къызэзыгъэпэ-ща Мохьмэт-Шамилыр яхътү. Зауэ нэужьхым ШАПЛЫ Уэсмэн Истамбыл и «Бешик-таш» (Мысэ гушэ) жымь-хьэтым унэхуэс кышцлэ-хури, абы дэтысхъежаш. А шьлплэм адыгэ шалэгъуалэр шькълуэрт, ахэр зэхуэсу, я гурылэ-турышцлэхэмкн зэ-хуахъуэ шцлэащ. Икн, хы-бар зэршыщлэхэмкн, мис ап-хуэдэ зы зэхуэс гуэрым, Уэс-мэн и унэм шлэхуэ, ялэ дэ-дуэ адыгэ шалэхэм мурад яцлащ, нобэ дунейр зыкуэт «Бешикташ» спорт клубыр кызырагъэпэщыну. Япэщы-кн абы кышцлэащ гимнас-тикэмкн, боксымкн, атлети-

кэ хьэлэхэмкн, бэнэкълэмкн, нэгъуэщл спорт ллэужьы-гъуэхэмкн «Бешикташ бе-рычэт» флэщыгъэр зезыхъэ клубу. Футболыр кышцыхы-хьар иужькълэщ. ШАПЛЫ Уэсмэн дунейм екыжащ 1912 гъэм, и ныб-жьыр илэс 68-м иту, Истам-был и унэ щыгъэу. Ауэ, и псэр хэмькн шькнлэ, и щіалэ Мохьмэт-Шамил уэсат кы-хуиуиуащ: «Кавказымкн фн шхьэр егъэзэхьыжт». И гъащлэм и Іыхъэ нэхьыбэр Тыркумр Аравиерэ шь-зыхъа езы Уэсмэн дунейм те-тыху и гумрэ и псэмрэ шь-лащ тенджыз Фыцлэм кы-луса убых кълуажэ цыкълумрэ и Хьэкумрэ.

Адэм и лэжьыгъэм пшцэу 1903 гъэм Мохьмэт-Шамил ШАПЛЫм «Бешикташ» фут-бол клубыр кызыригъэпэ-щащ икн абы и ялэ унафэ-щлэу шьтащ. Фыщцлгъэгъуэзэнци, «Бешикташ» толджоу ко-мандэр Тыркум и чемпион 16-рэ хуащ. «Галатасарай»-мрэ «Фенербахче»-мрэ ядэ-щыгъуэ футболыкн а къаралым цынэхъ лэжъхэм яхътц. Зей кълэмыкълуауэ, «Бешикташ»-м и толджоу-гъухэм флэка хэмьту Тыркум и командэ кыхъхэр зэхъ-гъуауэ шьтащ зы илэс гуэрым. Икн а къаралым футболымкн и дивизион илэхэм и чемпионатыр зэ-рырагъахъэр, 1959 гъэм кышцлэщдзауэ, «Бешик-таш»-р абы зей кыхъжкн-кълэ.

Нобэрей дт тхыгъэм цыуагъэ гуархэри кыхъ-кнлэ хъунуц, абы и тхы-дэм теуауэу цылэ кыдбар-хэм зетемыхуэ гуархэр зэ-рыхътым шькълэ, ауэ псом нэхър нэхьыщхьэр, шцэ кызытылэхъыныр Тыр-кум и «Бешикташ» спорт клубым и лэажьыр зы-гъэтыллар убых щіалэ ШАПЛЫ Уэсмэнр абы и кълэу Мохьмэт-Шамилр арауэ зэршыгырт. Мы Іуауэм нэхъфлэу цыгъуауэ щцлэшт, дт тхыгъэм Фы-кълэпэджжэшт, дт гуагъэ хъунуц. Хьэщыкълуей Олег.

Мэзкуу кълэмрэ абы дэт Поли-техника институтымрэ я жэрдэмкнэ «Медиаарт» зыфлаща, журналист ныбжьыщлэхэм я зэхьэзэхуэ екълэ-кнш иджыблагъэ. Шауэжы Тыр-гъэтауэ а злэуэм папшлэ игъэхъэ-зыра «Вагъуэ ужьыхыжым и нэху» лэжьыгъэр кълуэх зэхьэзэхуэм нэсэ 700-м пхыкнри, екълэныгъэр кы-хуагъэцлэащ. Ар теуауат убыххэм я тхыдэмрэ я цэнхэбэзмр.

«СЭ Хэку цыкълуу кълэслытэр си адэжэ убыххэм тхыдэкнлэ ялгыба шы-налъэрщ, - дыкълэщоджэ Тыргъэтауэ и лэжьыгъэм. - Ахэр хунэсакъым уэрэдхэр зыхуэзэхалъхъэ, фильмхэр шьтрах, тхыгъэ удэзыхъэххэр кы-щагъэщл кълэлэ шлэрашлэхэр яхуэну. А лъапкълым кыдэклуэка псэуны-гъэм и нэхънэхэм ящыцуи зыри ду-нейм кытенэжакъым. Текълуэныгъэр зыгърыхъа цивилизацлэщлр кыиуащ абыхэм я лъапсэжым и гушылэу. Сэ кысыхуэнэрши, нобэ зыри зэ-рымыпсэлъжэ пасэрей бэзм и ма-къэхэм сышодлэу, нэм Іуащлэ кълэ-фэхэм я лантлагъыр зыхъсцлэну сы-хэтц, хуэмурэ ужьыхыж вагъуэм и нэхум си нэм кызыриуыбд-кнэ сыкълэлэоплн».

«Хэкур зыфлэкълуэдым псори флэ-кълуэ», - а абыхъз псалъэжыыр зы лэжьыгъэм псалъащхъэ хуэзыщлэ пшадэм и Хажуымым лъагъуныгъуэ хуилэр нэхъ гуащлэж ещл езыр Мэзкуу зэршыщыпсом. Убыххэм и гъусуэ, Тыр-гъэтауэ кьедалдуэхэм кълагуригъэлэуащ адыгэхэр зищысыр, зэршыщым-гугъауи, кълэщытакълуэхэм хьыдхъэ-зым и лэжьыгъэм хуэфэщэн уыплэ иратащ, куэд арзэи кълэзымыщл тхы-дэм и кууплэм зэрхьлэбам хуэдэу. Дыкълэвгъаджэ Тыргъэтауэ жорим и пащхъэ шьгъэлэуа псалъэхэм:

«Адыгэхэр Кавказ Ишхъэрэм ижы-ижыгъэ лъандэрэ щыпсуэ лъапкълыр зэрзыдэхъж лэпкълышлэщ, дунейм ар кызырешащхьур «шэрджэс» флэ-зыгъэмкнлэщ. Кавказ Ишхъэрэм хи-

Тыргъэтауэ етх: «Есэчн Тэфикъ Тыр-кум и кълуэхъплэ ишхъэрэм шьлэ Ма-нъяс кълэм 1904 гъэм дунейм кы-щытхьат, Шейшуэ лъапкълым шьшт. Атагорк Муэстфа Кемал и зэманым унагъуэм Есэчн флашауэ шьтащ. Итани, Тэфикъ хуэзфлэклащ убых-хьыбэм теуауэу дуней поэм шлэны-гъэ гъэцлэгъуэн ялгыгъэлэсыну. Зи акъылыр зэгущ, куэд зыщлэж Есэчн убыхьыбэр яригъэцлэхуа кълудей-кълэм. Атлэ лъапкълым и Іуаурылатэми зэрхъауэ шьта хабзэхэми я гугъу ишыгъащ».

Апхуэдэ щлэблэ шьдилэклэ дышлэ-гуэзэвэн шьлэхъым, - жалэ хабзэщ нэ-хъыжхэм ныбжьыщлэ зэчицлэ щал-лагуылэ. Езым тхыдэм зэрхыи-щыкълым нэмыщл, и лэпкълыр хамэм кълагъэцлэхуфын хуэдэу шлэны-гъэр нэмысэр зыхуриуа пшадэм кълэулуэ дахэ зэрлэнуу шцэ кытэт-хьаркълым, и екълэныгъэхэр нэ-хъыбэж хъуну дохуэхуэ.

ЧЭРИМ Марианнэ.

1828 гъэ: адыгэхэр зэкълуащ

Тхыдэжъ

Паштыхъ кълэралыгъуэ-жым адыгэ щыналъэхэр зэкълуачын шьщилэз лэ-хъэрэ илэсы Іуф-кнэ екълэ-кнэ Кавказ зауажым и зы Іыхъыш. А Іуауым щлэащлэ хуэжъуауэ тхыдэж-хэм кълэ-лытэр Урысеймрэ Тыркумр Къучук-Кайнаджир мамыр зэгурылуэныгъэр шьцэ-ращылла 1774 гъэрращ.

АБДЕЖЫМ кълэщегъэ-жауэ, Псыжэ (Кубанэ) и ижырабгъу лъэныкълэр Урысейм, адрьщыкнлэ щцлэ шы Іыхъэхэр (Клак Адигъэр, Абазэр, Убыкыр), хы Фыцлэм нэхьхуэ, Тыркум, Іуауэ кызыдэлытэным хуэжъэ дэртэрэм кълэралытлым я длыкълуэхэм Іэ зодышлэащ, абыкнэ езы бгырысхэм емьушцлэхуауэ.

Мыдрейун, тхыдэм кызы-рыхъэжыкнлэ, паштыхъ ад-министратцэм Къэбэрдейм лэжъэн шьщыллар 1825 гъэрращ. Абы и хъщлэлэр а лъэхъэнэм дзэщыллр Кон-стантингорскэ быдэллэрцлэ (иджырей Горячеводск лэ-мыкълэуэ).

XVIII лэщыгъуэм и клэхэм Мэшхыкуэ Іуахъхэм и Іэхъ-лэхэм, иджы «Кавмин-водн» зыхуахуахэм, иса адыгэ-абазэ кълэагъэр шлэгъэхуэ-жыауэ кълэагъэлпхыкълуэ хуежъат. 1816 гъэм и закъуэ кьэтщтэнци, мы шьлплэм, япэщыкнлэ Теккелы, иужькълэ Ермолов генералым а уна-фэклэ шрагъэкълуэка теухэм кълэриулуэу, кълуажэ 18 зуэу кълэагъэлпхуахэм. Абыхэм ящыцу иныкълуэр Балъкэ псыхъуэ дагъэтысхъащ, мыдрейхэм Псыжэ и ижыра-бгъу лъэныкълуэу урысхэм лубыдар хуагъэлэгъуащ.

Гушлэгъуншэ теуэст

БГЫРЫСХЭМ закыпылгъэ-шхъэхуылуэ, урыс пашты-хьыдзэм кълэригъуэуэка «Кавказ линии» и телпэуэ 1828 - 1829 гъэхэм шьтар генерал Эммануэль Георгийщ. Тхыдэм кызырэхъэжыкн-кнлэ, 1828 гъэм Тыркумрэ Уры-сеймрэ аргуэру злэгъэцлэу.

ващ, икн зауэм зэрхьэшащ. А Іуахуэуэм аргуэрыжы хъэзаб телпэцым хидэщэ Псыхуабэ псымыкълуэу кълэ-бэрдэщылэм а илэсхэмми иджыри кълэуауэ иса ады-гъэхэр абазэхьэр, «шэми сес, шхуми сес» зэрхьалэу, я нэхъуэ зыхуагъэщхьынуэр, е, нэгъуэщл мыкълым, зыдыдра-гъэкълуэр кълэуахъыщлэу утыку кызырэнэм кълэжкнлэу. Абыхэм Псыжэ адрьщкнэ кышцыхуа я лъэкълэгъуэхэм пышлэныгъэ хуэлэн хуей хурт, я благагъэ, я Іыхъыты, Къэбэрдейм и телпэуэ кълэуэ урысхэмми зыдамыгъэшу хуртэкълуэ.

Къэбэртлэыгъуэм, а лъэ-хъэзэхъраш, тлэку нэхъа-полуэка дызлэбэкълыкым, Къэбэрдейм кълэуауэ шьта адыгэхьэр абазэхьэр ящыцу Псыжэ адрьщкнэ шьла я лъэкълэгъуэхэм деж нэхъыбэ дьлэ щлэгъуауэр. Урыс-Тырку зауэм зэры-щыгъэащ, генерал Эммануэль Псыжэ адрьщкнэ шьлэсу бгырысхэм ярищыллэщ зи гушлэгъунашгъэкнлэ хуэдэ ил-гъэпхьытэу лъыплсыкнлэу теуэхэр. Ізатэхьым и нафэр зыгъэащлэ паштыхьыдээр ебгъэрыкълуащ абы илэклэ Урысейм мамырыгъэкнлэ кълэ-уэллэуэ шьта кълэжхэм, а-лъандэр урысхэм и Іуахуэ зыхылхъэ мыхъуу кълэуэка

адыгэ-абазэ ллэуэхэмми. Кълэралыгъэжытлым я зэ-пэщлэуэныгъэщым шьщилэ-дэжжа илэсырщ Тебэрдэ, Уарл, Лабэ псыхъуахэм дэса кълэуахъэм хьэщхъэрлэу теуэхэр шращыллар. Адэклэ зи гугъу шьцлэныуэр апхуэдэ-хэм ящыц шьц.

Кълэуэдэмычыжа хьэлэ

ПОЛКОВНИК Канивалыс-кий Михаил и Іэмьшэ иралъ-хъа дээр 1828 гъэм фокладэм и 10-м пшадэ зэхуэгуахэм иришажъэри, Тебэрдэ псы-хъуахэм дэс абазэ жылэшхуи-тым я деж нэхъым нышлэ-саш. Жъанэ кыдэклэплэм ишхъэрэкнлэ кышылъ гугъ-гъуэм гъатхасуэ траса хур кълэыкълэжыкнлэу кълэжа бгырысхэм зэуэзлэсуэ яхъ-лэадэри, кълэуэвахэм ярышцэ-куэд ялэуащ, гъауэу зыщы-гугъ тлэклури Іисраф зэтра-щащ.

А теуэ гушлэгъунышэм кълэ-кнэуахъуэ гуащлэм абазэ кълэуахъытлым я телпэуэу Ло Нэгъуейр Бибдер Хьэтэ-жыкълуэуэ хъатн, «ялэр, бгырыс толщл дэщыгъуэ, кулаш, етуанэр улэгъэ хьэ-лэ яцлащ», - итщ «Кав-казский сборник» журналым и 15-нэ тедзэгъуэу XIX лэ-

щыгъуэм икхуэм кыдэклэм зи тхыгъэ кълэтеуха дэлэпым и Іэдэакъэщлэхым.

«Мы зекълэу цыкълум нэ-гъуэщл зы екълэныгъы кытхьудэклуащ, - щытыжы-гъащ Потто Василий «Кав-казская война» и тхылыш-хуэм. - Ар, дэ, урысхэм, иджыри кыдэклэным зды-нэсыгъуейуэ кьэтлытэуэ шьта Къэрэшейм гуэгуэ нэхъ кнэщл дьлэ кызырэ-хуэдгъуэтарщ. Икн ар мазэ нэхъ дэмыкълуэ генерал Эм-мануэль кыгъэсэблэащ, кълэрейшхэр кыгъэсэба-рын мурадэр илэу, и дзэхэр шришажъэм».

Іуахъэмахуэ лъапэ пэ-гъуагъуэуэ, Псыжэ и Іуа-щлэхъэхэм дэса кълэ-рейшхэм я бжыгъэр 1828 гъэм зэрхьууэ шьтар, а лъэхъэнэм кълэзэрабжам-кнлэ, цыхуэ минн 8-м нызэры-хъэщ, Эммануэль кылыбэ-тэрт, Европэм цынэхъ ин дьлэ бгым и лъабыжэм уры-сидээр цлэишэм, адыгъэ-зэм ирилсальэ бгырысхэр нэхъ тыншу зэщхъэщчы-фыну. Апхуэдэу хуауэ: кълэбэрдейхэмрэ клахэ ады-гъэхьэр а гъэм кышцлэщлэ-дзауэ тхыдэм и кыхъагъэклэ зей кълэуэдэмычыжа «хьэлэ» я зэхуаку кыдыжъауащ.

КълэМАХУЭ Аслъэн.

Редактор нэхьыщхъэ ЖЫЛАСЭ Заурбэч	ТЕЛЕФОНХЭР:	Газетыр 2016 гъэм дыгъэгъэзэм и 19-м Печатным и хуитыныгъэр хьумэнымыкнэ Къэбэрдей-Балъхъэр щыналъэ Іуахуушлэпэм ятхаш ПИ № ТУ07-00117-м щлэту.	Теддзэ тхыгъэхэм кышцыхъа бжыгъэхэм, кышцлэла Іуаху-гъуэхэм я лэжажыкнлэ ахэр зытхэхэм нэсу жуауа яхъ. Ав-торхэм редакцэмрэ я Іуаху еплъыкнлэр зэтэхуэ зэпыту щыт-кым.	Мы кълэДЭКЫГЪУЭМ ЕЛЭЖЪАХЪЩ:	«Издательство «Южный регион» ООО-м шьтлэраш.
РЕДКОЛЛЕГИЕМ ХЭТХЭР:	редактор нэхьыщхъэм, секретарым - 42-56-19; унафэщл-редакторхэм 40-48-54, 40-06-33; жэуап зыхъ секретарым - 42-75-78; секретариатим - 42-22-66.	КълэДАМЭХЭМ: политикэмкнлэ, жылэгуаэмрэ лэпкн Іуахуэхэмкнлэ - 42-22-86; кълэужэ гъащлэмрэ эконимикэмкнлэ - 42-57-59; цэнхэбэзмкнлэ - 42-75-36; егъэджэныгъэмрэ шлэныгъэмкнлэ - 40-15-31; хьы-барыщлэхэмрэ спортмкнлэ - 42-22-88, 42-22-89; хаб-зэхъуэм Іэнатлэхэм ядэлэжыкнлэ - 42-60-53; зэдэзлэклэуэхэм - 42-21-88; корректорхэм - 42-22-66; компьютер Іэнатлэм - 42-26-41; сурэттэхэм - 42-63-64.	Кыдэзыгъэкнлэхэмрэ редакцэмрэ я хъщлэлэр: 360030, КълэБР, Налшык кълэлэ, Лениным и уэрэм, 5	Газетыр Іэ тезыдэхэм яхуэ-хьыныр и пшэ дэлъщ КълэБР-м федеральнэ поштэ зэпыцлэ-ныгъэхэмкнлэ и управленъ. Тел.: 76-01-28, 76-01-10	жэуап зыхъ секретарым и кълэ-дзэ Джатокъуэ Марьянэ, коррек-торхэу Елмэс Фатимэ (2, 4-нэ нап.), Инэрокъуэ Азэмэт (1, 3-нэ нап.).
Ширдий Маринэ (унафэщл-ре-дактор), Жьэклэмыхуэ Маринэ (унафэщл-редактор), Кнэшокуэу Эллэ (жэуап зыхъ секретарь), Къардэн Маритэ, Кълэмахуэ Аслъэн, Нэщлэпэджэ Замирэ, Чэрим Марианнэ, Шьхъэщымыщл Изэ.		Индексир П 5894 Тиражыр 1.556 Заказыр №1032	Газетыр Іэ тезыдэхэм яхуэ-хьыныр и пшэ дэлъщ КълэБР-м федеральнэ поштэ зэпыцлэ-ныгъэхэмкнлэ и управленъ. Тел.: 76-01-28, 76-01-10	Компьютеркнлэ газетым и телпэ-р яцлащ Ныр Саидэ, Щомахуэ Ма-рианнэ. Сурэтхэм елэжъар Бицу Жан-нэщ.	357600, Ставрополь край, Есэнтлыгуэ кълэлэ, Никольскэ уэрэм, 5-А
					Газетым Іэ традзэн хуейщ сыхъэт 20-м, шьт-радзар сыхъэт 20-рщ.
					Зы илэсхэм газетыр 156-рэ кыдыокн.